

Přímluva za božský Logos

Princip předběžné opatrnosti a křesťanství

MILAN HORÁK

I předběžná opatrnost se stala jedním z důležitých prvků moderního přístupu k životnímu prostředí člověka. Zabýváme-li se jakožto křesťané otázkami ekologie, ochrany přírody, lidského zdraví, nemůžeme se vyhnout ani otázce po předběžné opatrnosti. Má ovšem smysl, že se jí zabýváme „jakožto křesťané“? Dává nám křesťanství jiné možnosti k uchopení této otázky než nekřesťanům? Můžeme přispět do diskuse specifickými myšlenkami a podněty, k nimž jsme došli právě na základě svého křesťanského postoje?

Nevyhnutelnost nejasných pojmů

Principem předběžné opatrnosti označujeme pojetí, které dává přednost dobře ozkoušenému, byť nedokonalému řešení před řešením slibujícím lepší uspokojení našich potřeb, ovšem nejistým ve svých vedlejších účincích. Pokud uplatňováním určité technologie hrozí vážné nebo nevratné poškození životního prostředí nebo zdraví obyvatelstva, je podle principu předběžné opatrnosti odůvodněné, abychom přijali opatření omezující tuto technologii, jakkoli její škodlivost není s jistotou prokázána. Velmi těžké je však posoudit, jak vážné musí být ohrožení, aby vyžadovalo předběžný zásah, a jaká omezující opatření jsou přiměřená.

Těžko vyjádřitelným, intuitivně chápaným kategoriím se z podstaty věci nevyhne žádná definice principu předběžné opatrnosti; každá bude obsahovat pojmy, které ponechávají prostor libovůli, ba mohou být zneužity. Stejně rozhodnutí může být za určitých okolností správné, za jiných nesprávné. Dají se sice nalézt případy, kdy je správnost rozhodnutí jednoznačná nebo téměř jednoznačná, ovšem daleko více je těch, v nichž musíme pečlivě zvažovat těžko ohodnotitelná pro a proti.

Pro ilustraci si představme, že jsme v roli rodičů, kteří chtějí uvařit svým dětem oběd z plodů své zahrady. Vypravíme se k záhonům se zeleninou, a tam vedle zeleniny, kterou sami pěstujeme a běžně používáme, spatříme růst neznámou, ale náramně šťavnatě a výživně vypadající bylinu. Přes všechnu její lákavost ji však nejspíš necháme netknoutou a ve smyslu principu předběžné opatrnosti uvaříme dětem oběd z dobře vyzkoušené kapusty či květáku. Ani skutečnost, že jen málokteré rostliny jsou jedovaté a že pravděpodobnost případné škody na zdraví je poměrně malá, nás asi nepřiměje k tomu, abychom dali přednost neznámé rostlině.

Za jiných okolností by ovšem naše rodičovské rozhodnutí mohlo vypadat jinak. Kdybychom se například nacházeli uprostřed pouště a naše děti už delší dobu trpěly hladem, pak bychom, nemajíce vyhlídky na jinou potravu, pravděpodobně vzali zavděk i onou rostlinou, již jsme v minulém případě pohrdli. Méně jasné by však bylo naše rozhodnutí, kdybychom měli určitou šanci, že se nám podaří v dohledné době získat jiné potraviny. Jak určitá by ale musela být tato šance, jak dohledná by musela být tato doba, abychom nechali své děti hladovět, nebo naopak abychom se rozhodli pro neznámou a neozkoušenou rostlinu? Možných okolností a jejich vzájemných kombinací je nekonečné množství. Žádný předpis, ať už sebelépe vytvořený, nemůže obsáhnout vše, co může nastat a co musíme zohlednit při rozhodování. Poslední; rozhodnutí v konkrétním případě by bylo vždy neopakovatelným činem, neseným jen naší vlastní zodpovědností.

Nebezpečí libovůle či zneužití, jehož jsme se kvůli velmi volné formulaci principu předběžné opatrnosti obávali, je ve zmíněných případech zažehnáno naším rodičovským vztahem. Milujeme-li své děti a cítíme-li za ně odpovědnost, můžeme sice při rozhodování dělat chyby, ale určitě neponecháváme prostor libovůli ani nezneužíváme své rozhodovací moci. Vztah založený na lásce a odpovědnosti je zárukou, že rozhodnutí bude v souladu s naším nejlepším vědomím a svědomím, že uděláme | vše pro to, abychom se rozhodli co nejlépe. Kdyby se nám podařilo vybudovat si podobný vztah k přírodě jako celku, získali bychom spolehlivý základ pro uplatňování principu předběžné opatrnosti na celospolečenské úrovni.

Příroda jako protějšek

Je vůbec možné, abychom se vůči přírodě dopracovali podobného vztahu, jaký nalézáme například mezi rodiči a dětmi? Takovýto láskyplný a odpovědný

vztah, umožňující nám za druhého rozhodovat, přece můžeme získat jen vůči někomu, koho považujeme za opravdový protějšek, koho dokážeme chápat a pro koho máme zároveň my sami nějaký význam. Děti jsou nám protějškem, protože jsou lidé jako my, byť ještě o něco méně znalí světa; ze stejného důvodu se do nich dokážeme vcítit a pochopit je; konečně z našeho rodičovského poslání plyne význam, který pro ně máme. Nic z toho však nemůžeme jen tak tlel o přírodě.

Už samotná snaha nalézt v přírodě protějšek se střetává se základním postojem, k němuž nás současná společnost vychovává. Podle něho je příroda jen neoduševnělá věc, s níž můžeme zacházet, již můžeme využívat, již můžeme nerozumným zacházením a využíváním i zničit, ale s níž rozhodně nemůžeme vést rozhovor. Personifikace přírody chápeme jako alegorii, nikoli však jako skutečnost. Ovšem právě o to se nám jedná - nestačí si představit, jako by příroda byla „někdo“, ale přitom ji stále prožívat jako „něco“.

Určitá cesta se nám otvírá, pokusíme-li se vžít do nálady starých pohanských náboženství. Můžeme se pokusit aspoň chvílemi zapomenout na racionální vysvětlení, která známe o přírodních silách, a pozorovat jejich působení, nejlépe tam, kde je mohutné a nespoutané. V naší duši se pak začne probouzet úcta, od níž je už jen krůček k uctívání. Tváří v tvář velebnému divadlu živilů nám už nebude zatěžko pocítit v přírodě samostatnou bytost, na niž se můžeme obracet a od níž můžeme očekávat odpovědi. Před našima očima vyvstane Příroda jako Matka, jako Gaia, Démétér nebo jiná z pradávných bohyně, kterou budeme moci milovat úplně jinak než pouhý neoduševnělý shluk přírodních procesů.

Takovýto postoj - i když si odmyslíme jeho problematičnost z hlediska křesťanského vyznání - ovšem zatím zodpovídá jen první z našich tří otázek. Umožňuje nám sice pojímat přírodu jako protějšek k rozhovoru, ovšem nezaručuje, že tomuto protějšku budeme schopni porozumět, ani neříká, zda máme pro tento protějšek vůbec nějaký význam. Příroda takto pojatá se svou podstatou zcela liší od člověka; jak ji pak můžeme chápat? Můžeme se nanejvýš pokusit vmyslet do jejich trápení a potřeb, jako by byly lidské. Touto cestou ovšem dříve nebo později dospějeme k tomu, že my sami jsme něčím v zásadě protipřírodním, že celá naše kultura se vzhledem přírodě jeví jako samoučelná a nesmyslná. Otázka po předběžné opatrnosti je pak úplně zbytečná - chceme-li se zachovat smysluplně, pak musíme buď zapomenout na všechny úvahy o osobním vztahu k přírodě a pojmout ji opět jen jako využitelnou věc, nebo naopak zaho

dit celou dosavadní kulturu, vrátit se k prapočátkům, rozplynout se ve všeobjímajícím náruči bohyně Matky.

Na počátku byl Logos

Se zmíněnými dvěma krajními přístupy se dnes setkáváme takřka ve všech oblastech života - na jedné straně technokracie, povýšená nad to, aby brala přírodu vážně, na druhé straně blouznění po návratu do lůna, z něhož jsme vyšli, k idealizované prakultuře, která prý byla s přírodou v souladu. Přistupujeme-li k přírodě bez dalších předpokladů, pak přirozeně tíhneme k jednomu z obou popsanych postojů. Tušíme, že by bylo potřeba nalézt mezi nimi rovnovážný bod, „zlatou střední cestu“. Naše běžné pojmy nám ovšem umožňují jen pochopit krajnosti, mezi nimiž můžeme balancovat, ale nepostačují k tomu, abychom si pozitivně stanovili střed, jehož se můžeme držet. Pojem, na němž můžeme vybudovat kýžený postoj, přitom existuje. Byl vypracován již před bezmála dvěma tisíci lety, a všichni ho vlastně dobře známe, jen často zapomínáme, že jej můžeme použít i jinde než jen v teoretických úvahách. Je to pojem božského Slova, které přišlo na zem jako člověk.

Když dnes mluvíme o Kristu, míváme na mysli především období jeho života na zemi, méně často pak dobu, která následovala po jeho smrti a zmrtvýchvstání, ovšem skoro nikdy to, co předcházelo jeho pozemskému narození. Přitom právě preexistence Krista je klíčem k pochopení jeho pozdější cesty, na nějž právem kladli důraz už prvotní křesťané. V Ježíši mezi nás nevstoupil obyčejný člověk, nýbrž samo božské Slovo, které bylo od věků. Nebylo to ovšem jen slovo ve starozákonním smyslu, tedy věcný prostředek Božího tvoření i komunikace s lidmi, nýbrž Slovo ve smyslu helénské filosofie, do jejíhož ovzduší se křesťanství narodilo - Logos, bytostně chápaný tvůrčí princip, ba božská bytost, která tvořila svět a která působí ve všem jeho dalším životě jako nosná a uspořádávající síla.

„Na počátku bylo Slovo,“ rozeznívá se úvodní hymnus Janova evangelia, nejznámější svědectví o postoji našich dávných souvěrců k předzrodnému bytí Kristovu. Mluví o Slovu, skrze něž všechno povstalo, ale také o Slovu, z něhož plyne život všeho a které uprostřed potemnělého světa září jako světlo poznávající lidské mysli. Toto Slovo není neosobní tvůrčí silou, nýbrž je to Někdo, k němuž můžeme získat osobní vztah, navíc Někdo, kdo nezůstává božskou bytostí za hranicemi lidského vnímání a chápání, ale vydává se jako člověk mezi nás,

zjevný i pro naše pozemské oči: „A Slovo se stalo tělem a přebývalo mezi námi .I viděli jsme slávu jeho.“

Na tomto základě ovšem můžeme začít budovat onen osobní, chápající .I opěťovaný vztah k přírodě, který hledáme. Skrze všechno stvoření-jak stvořenou formu věcí, tak současné přírodní dění - k nám promlouvá tvůrčí Logos, od věčnosti jednorozený Syn, jehož můžeme osobně milovat a ctít, s nímž můžeme vést rozhovor. Jakkoli je božský, je nám zároveň blízký a pochopitelný, protože je světlem naší lidské mysli a protože sám žil jako člověk na zemi, kde jej mohla tato mysl vnímat. Konečně, nejsme mu lhostejní - vždyť se za nás oběťoval - a naše pozemské konání a usilování má v jeho očích smysl, protože i ono může být jeho vyjádřením, pokud jdeme cestou, kterou nám ukázal. Příroda proniknutá Logem je nám protějškem k rozhovoru, je otevřena našemu chápání, je sladitelná s naším nepřírodním lidstvem. Hledáme-li vztah, na jehož základě by se dal odpovědně uplatňovat princip předběžné opatrnosti, pak jsme u cíle - příroda takto viděná nám jej nabízí.

Princip předběžné opatrnosti se zrodil z potřeby rozhodování v konkrétních situacích. Křesťanství nabízí pojmy, které umožňují, aby nezůstal jen intuitivně chápaným pravidlem, které se dá v případě potřeby ohýbat podle politických a ekonomických zájmů, ale aby se stal skutečným principem.

Kristus, pravý Bůh i pravý člověk, který k nám jako Logos promlouvá skrze stvoření i skrze naše myšlenky, žije a cítí s každou bytostí, s každým článkem přírody i s každým z nás. Naše láska k Němu je zárukou, že budeme chtít rozhodovat vždy tak, aby zkázy a utrpení bylo co nejméně nejen z našeho vlastního hlediska, nýbrž z hlediska celku světa; naše odpovědnost vůči Němu je zárukou, že budeme dále zdokonalovat své poznání, aby tato naše dobrá vůle byla co nejúčinnější. Ve vztahu ke Kristu tak princip předběžné opatrnosti - a vlastně ekologie jako taková - získává opravdu spolehlivý základ. Náklady na vybudování tohoto základu jsou přitom minimální - stačí, abychom své křesťanství vzali vážně.